

YOZGAT EĞİTİM TARİHİNE KATKI

Yrd. Doç. Dr. Taha Niyazi KARACA

Erciyes Üniversitesi Yozgat Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

karaca@erciyes.edu.tr

Özet

Yozgat, Osmanlı Devleti içerisinde en geç kurulan şehirdir. Fakat buna rağmen hızla gelişerek ve kısa sürede nüfusunu artırarak şehirleşmesini devam ettirmiştir. Yozgat şehrinin gelişme sürecinde dikkati çeken en önemli hususlardan biri de eğitim alanında ortaya çıkan hızlı değişim olmuştur. Şehir kısa sürede çevre illerden gelenlerin eğitim gördükleri bir merkez haline dönüşmüştür. Bu gelişme yalnızca Müslümanlar açısından değil Hıristiyan tebaa açısından da kayda değer bir süreç izlemiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı döneminde Yozgat'ta bulunan eğitim kurumları hakkında bilgi vermeye ve bu şekilde de şehrin ilmiye tarihine dair yapılan bir çalışmada bulunan eksiklikleri dönemin kayıtları ile gidermeye gayret ettik. Bu açıdan çalışma, Yozgat eğitim tarihine küçük de olsa bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, eğitim, misyonerlik, medrese, azınlık okulları

Abstracat

Yozgat is a city that established in the latest period of Ottoman Empire. In spite of this, Yozgat lasted its urbanization very rapidly. Especially, the urbanization period of the Yozgat was very effected by educational development. Yozgat attracted the people from the other close cities. This educational process made the city as a center of education. Educational development was an important process not only for Muslim citizens but also for non-Muslim citizens. In this article we presented some information about establishments of education in Yozgat and in this way, this article aimed to give some additional information about the history of education of Yozgat.

Key Words: Yozgaz, education, missionary, medrese, minority schools.

1. Giriş

“Yozgat Medreseleri, Tekke ve Zaviyeleri” başlığı ile yayınlanan eser, Yozgat eğitim tarihi ile ilgili bazı bilgiler vermektedir. Hiçbir salname veya istatistik kayıtlarının kullanılmadığı bu çalışmada, şehirdeki medreselere dair bilgiler yanlış veya eksik olarak nakledilmektedir. Örneğin, Nazırzade Medresesi hakkında, “Yeri ve müşmilatı hakkında bilgimiz yoktur” denilirken, Demirli medrese için ise, “bu günkü saat kulesinin dibinde bulunan” ifadesi ile Demirli medresenin yeri farklı bir mekana taşınmaktadır. Yine diğer medreselerde olduğu gibi Nefeslizade medresesine dair başlık altında da; “yeri ve banisi hakkında bilgimiz yoktur” ifade-

leri yer almaktadır. Kısacası, çalışma Yozgat'ta bulunan medreseleri ismen belirtmiş olsa da, ya bu medreseler hakkında yanlış bilgiler vermiş ya da "kuruluşu ve müşmilatı hakkında bilgi yoktur" kaydı ile geçiştirme yapılmıştır¹. Çalışma kaynak olarak kullanıldığından bu yanlışlıklar ve eksiklikler, daha sonra yapılan diğer çalışmalarda da aynen tekrarlanmıştır².

Bu yazının ilk amacı, Yozgat eğitim tarihine dair yayınlanmış olan bu çalışmadaki yanlışlıkları ve eksiklikleri gidermektir. Diğer bir amaç ise, Müslümanlar ve gayr-i Müslimlerin eğitim durumlarını kıyaslayarak özelde Yozgat, genelde ise Türk eğitim tarihine mümkün olduğunca objektif bir ışık tutarak, katkıda bulunabilmektir.

2. Osmanlı Devleti Döneminde Yozgat'ta Eğitim Kurumları

Yozgat, Orta Anadolu'da 18. yüzyıl gibi geç tarihlerde kurulan fakat hızla gelişen bir cazibe merkezi olmuştur. 1830 yılında 15.000 nüfusa sahip olan Yozgat'ın 1914 yılındaki nüfusu 77.187 kişiye ulaşmıştır³. Yozgat şehirleşme sürecine paralel olarak eğitim kurumlarını da geliştirmiştir. Yozgat'ın şehirleşme sürecine katkıda bulunan en eski eğitim kurumu 1753 yılında Abdülcabbarzade Ahmet Paşa tarafından yaptırılan Demirli Medresesi ile kütüphanesi olmuştur⁴. Bu medreseden sonra yine Çapanoğullarının katkıları ile Yozgat'ta eğitim ve öğretim faaliyetleri gelişme göstermiştir. Nitekim, 1861 yılında Yozgat'a gelen seyyahlardan George Perrot'un verdiği ilginç bir örnek Çapanoğulları'nın eğitime verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir. Perrot'un, Ankara'da karşılaştığı bir gayr-i müslim doktorun İtalya'da yaptığı eğitiminin masraflarını Çapanoğlu Süleyman Bey karşılamıştı. Perrot bunu öğrendiğinde çok şaşırıldığını ifade etmektedir⁵.

a) Medreseler

1890 yılında Yozgat'a gelen Vital Cuinet, eserinde Yozgat'ta 50 adet Müslüman okulu olduğunu ve bu okulların devlet tarafından yapıldığını, gayr-i Müslimlerin ise kendi okullarını kendilerinin yaptırdıklarını kaydetmektedir⁶. Fakat bu ifadeler tam anlamı ile gerçekleri yansıtmamaktadır. Çünkü, 1890 yılına kadar devlet tarafından yaptırılan tek okul rüştiye (ortaokul) olmuştur⁷. Dolayısıyla Cuinet'in ifade ettiği okullar, vakıflar tarafından yaptırılan ve giderleri vakıflar tarafından sağlanan okullar olmalıdır⁸. Yozgat'ta bulunan bu medreseler ve bunlarla ilgili çeşitli bilgiler Tablo-1'de belirtilmiştir⁹.

Tablo-1. Yozgat'ta Bulunan Medreseler (1898)

KAZAS I	MEDRESE ADI	MAHALLİ	MÜDERRİS İ	TALEB E	BANİSİ
Yozgad	Demirli	Medrese Mahallesi	Abdünaizade Mustafa Efendi	84	Abdülcabbarzade Ahmet Paşa
Yozgad	Nazırzade	Köseoğlu Mahallesi	Hafız Ali Efendi	59	Sultan Mahmud'un ikinci ikbali Hoşyar Kadınefendi
Yozgad	Şevki Medresesi	Medrese Mahallesi	Hacı Ali Osman Efendi	110	Zarife Hatun
Yozgad	Kayyumzade	Köseoğlu Mahallesi	Şükrü Efendi	60	Züleyha Hatun
Yozgad	Nefeslizade	Çıtak Mahallesi	Divanlizade Ali Efendi	105	Nefeslizade Mehmed Emin Efendi
Yozgad	Alacaoğlu	Nohudlu-yı Bala	Hayrullah Efendi	100	Alacalızade Hacı Hafız Efendi
Yozgad	Başçavuş	İstanbuluoğlu Mahallesi	Ahmed Efendi	70	Ashab-ı Hayr
Yozgad	Sağır Mustafa Ağa	Nohudlu-yı Zir	Hayrullah Efendi	30	Sağır Mustafa Ağa
Yozgad	Köse Yusufu	Köse Yusufu	Hacı Salih	150	Abdullah Ağa
Yozgad	Osman Paşa Tekkesi	Osman Paşa Tekkesi	Şakir Efendi	50	Mütevelli Nuri Ağa
Yozgad	Seydiyar	Seydiyar Karyesi	Mustafa Efendi	80	Ashab-ı Hayr
Yozgad	Paşa	Paşa Karyesi	Yakub Efendi	300	Mütevelli Nuri Ağa
Yozgad	Köhne	Köhne-i Kebir Karyesi	Hacı Ahmed Efendi	100	Dişlizade Hasan Ağa

Tablo-1'de görüldüğü üzere, 1898 yılında Yozgat'ta toplam 13 tane medrese bulunmaktadır. Bu medreselerin 9 tanesi şehir merkezinde kalan 4 tanesi ise köylerdedir. Salnamedeki kayıtlarda Nazırzade Medresesi'ni Sultan Mahmud'un ikinci kadını Hoşyar Kadınefendi'nin yaptırdığı görülmektedir. Hoşyar Kadınefendi doğurduğu çocuklar sebebi ile ikinci kadınefendiliğe yükseltildi. Fakat önce çocuklarını daha sonra da II. Mahmud'u kaybetmesi üzerine inzivaya çekilerek günlerini ibadetle geçirdi. Kendini hayır işlerine adayan Hoşyar Kadınefendi bir çok bölgede medrese yaptırmıştır. Doğum yeri bilinmeyen Hoşyar Kadınefendi'nin medrese yaptırmak için Yozgat'ı tercih etmesi Çapanoğulları'nın devlet kademelerindeki etkinliğine bağlı olmalıdır¹⁰.

Bu medreselerden başka iki tane de kütüphane, Demirli ve Köse Yusuf Medreseleri bünyesinde bulunmaktadır. 1753 yılında oluşturulan Demirli Kütüphanesi'nde 413 kitap; 1834 yılında kurulan Köse Yusuf Medresesi'nde ise 365 tane kitap bulunmaktadır¹¹.

b) Mektepler

Yozgat'ta, Medreselerin dışında gerek vakfiyeler tarafından yaptırılan mahalle mekteplerinin ve gerekse devlet tarafından yaptırılan iptidai okulların (ilk okullar), bir rüştiye (orta okul), bir idadi (lise) ve bir de Darülmüallimin (öğretmen okulu) bulunduğu görülmektedir.

Şehirde bulunan iptidai okullara ait bilgiler 1894-1895 yılına ait istatistiklerden öğrenilmektedir¹².

Tablo-2. Yozgat'ta Bulunan Müslüman İptidai Okulları (1894-1895)

Okul Türü		Öğrenci		Abdülhamit Devrinde Açılan Okul
Eski	Yeni	E	K	
164	136	1426	1210	196

Tablo-2'de verilen rakamlara göre Yozgat il genelinde bulunan iptidai (ilk okul) okulların toplam sayısı 300'ü bulmaktadır. Bu okulların 164 tanesi eski tarzda eğitim veren mahalle mektepleri, 136 tanesi ise yeni usulde eğitim veren mekteplerdir¹³. Toplamı 300 olan bu iptidai mekteplerin 196 tanesi Sultan II. Abdülhamit döneminde yaptırılmıştır¹⁴. 1890 yılında 5136 kuruşla Eskipazar mahallesinde ve diğeri de 1891 yılında 5000 kuruşla Medrese Mahallesinde yaptırılan iki mektebin bütün masrafları halk tarafından karşılanmıştır¹⁵. 1893 yılına ait bir belgede ise, birçok iptidai mektebin halkın katkıları ile yapıldığı görülmektedir. Yozgat halkının maddi yardımları ile yapılan mektepler; Numune-i Gayret, Münşa-i Muhzerat, Numune-i Terakki, Numune-i Edep, Cevherizade ve Başçavuşzade mektepleridir. Adı geçen altı mektebin müallim ve hademe ihtiyaçları da yine varlıklı kişilerin yardımları ile karşılanmıştır¹⁶.

İptidai okulların fazla olmasına rağmen, 1299/1881-82 Salnamesine göre biri şehir merkezinde diğeri de Akdağmadeni'nde olmak üzere rüştiye sayısı ikidir¹⁷. Fakat daha sonra Yozgat merkezde bir rüştiye daha açılarak 1905 istatistiklerinde şehirdeki rüştiye sayısı ikiye çıkmıştır¹⁸. Bu rüştiyelerde okuyan öğrenci sayılarında çevre illere göre büyük farklılık görülmektedir. Kıyaslama yapılabilmesi için Tablo-3'de öğrenci sayıları belirtilmiştir¹⁹.

Tablo-3. Rüştîyelerinde Öğrenci Sayıları (1873, 1883)

İller	1873	1883
Yozgat	136	93
Ankara	120	56
Kayseri	92	60
Çorum	82	49

Tablo-3’de görüldüğü üzere Yozgat rüştîyelerinde diğer illere göre daha fazla öğrenci bulunmaktadır. On yıllık sürede ülke şartlarına göre bütün illerde öğrenci sayılarının düştüğü görülmektedir. Eyalet merkezi olan Ankara’da öğrenci sayısı 120’den 56’ya yani % 53,33 oranında öğrenci azalması olmuştur. Bu kayıp Yozgat’ta ise 136’dan 93’e gerileyerek % 31,61 oranında kalmıştır.

İdadilere gelince, Sultan Abdülhamit’in eğitim politikasının bir sonucu olarak 1311/1893 yılında Yozgat’ta bir İdadi kurulmuştur. Bu okulun 174.396 kuruş olan masrafı devlet tarafından karşılanmıştır²⁰. 1894-1895 yılı kayıtlarına göre bu idadinin öğrenci sayısı 85, memur ve öğretmen sayısı ise 13 kişi idi²¹. Bu okulda, Müslümanlarla Ermeniler eşit haklara sahip olarak eğitim görme imkanı kazanmışlardır. Nitekim, 1914 yılı Maarif Salnamesi’ne göre Yozgat İdadisi’nde 413 Müslüman 5 adet Ermeni öğrenci bulunmaktadır²².

1905-1908 yılın istatistiklerini göre Yozgat şehrinde ilk, orta ve lise okullarının durumları şu şekilde belirtilmiştir²³.

Tablo-4. Yozgat’taki Okul Sayıları (1905-1908)

Okul Türü	Erkek Okulu	Kız Okulu	Karma Okul
İptidai	53	1	6
Rüştî	2	-	-
İdadi	1	-	-
Toplam	56	1	6

Yozgat merkezde 1881/1882 yılı salnamesine göre bir rüştîye bulunurken, 1905 istatistiklerine göre rüştîyenin sayısının ikiye çıktığı görülmektedir. Erkek okullarında bu değişime göre çok yavaş olmak üzere kız okullarının da şehirde kurulmaya başlandığı görülmektedir. Şehirde bulunan azınlık okulları ile kıyaslandığında kız ve karma okulların çok geç tarihlerde kurulduğu görülmektedir. Fakat, buna rağmen Yozgat’ta bu okulların kurulması, ülke genelinde düşünüldüğünde önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir.

Şehirdeki okullardan en önemlisi ise şehirde kısa süre var olduğu anlaşılan Darülmuallimin (öğretmen okulu) mektebidir. Bu okulun kısa süre yaşadığına hükmetmemiz ise, hiçbir istatistik kayıtlarında yer almamasıdır. Okula ait bilgi yalnızca 1893 yılında şehir ile ilgili bir raporunda bulunmaktadır. Bu raporda,

Yozgat merkezinde bir Darümuallimin tesis edilmiş olduğu ve bu Darümuallimin'den 129 hocaya icazet verilerek kasaba ve köylerde ilk öğretimin başlatıldığı kaydı bulunmaktadır.

3- Gayr-i Müslim Okulları

Osmanlı Devleti'nin kurumsallaştığı dönemlerde her dini cemaat kendi içerisinde dini, adli, idari ve eğitim alanında düzenleme yapma ve kendi başkanlarını seçme haklarını kullanmışlardır. Bu durumda gayrimüslimler yarı bağımsız olarak kendi cemaat işlerini yürütmekte idiler. Kendilerine tanınan haklar doğrultusunda her cemaat kendi eğitim kurumlarını da oluşturmaya başlamıştı. Gayr-i Müslimlerin, ecnebilerin ve Müslümanların eğitim durumları 1897 yılı istatistiklerinde belirtilmiştir²⁴.

Tablo-5. Osmanlı Devleti'ndeki Okulların Sayısı (1897)

Mektep Türü	Müslüman	Gayr-i Müslim	Ecnebi	Toplam
Aliye (Yüksek)	11	-	-	11
İdadiye (Lise)	56	70	63	189
Rüşdiyye (Orta)	426	687	74	1187
İptidaiyye (İlk)	28.615	5.982	246	34.843
Toplam	29.108	6.739	383	36.230

Tablo-5'de Osmanlı Devleti'nde 1897 yılı itibari ile bulunan bütün okulların sayıları verilmiştir. Müslümanlara ait 11 yüksek okul bulunmasına rağmen, idadi sayısı gayr-i Müslimlere oranla büyük gerileme göstermektedir. Sayılardaki bu dengesizlik Osmanlı Devleti'nin gerek Misyonerlerin ve gerekse gayr-i Müslim cemaatin kurduğu özel yüksekokulları idadi seviyesinde tanımasıdır. Müslümanların nüfus açısından düşünüldüğünde doğal olarak ilk okul düzeyinde daha fazla okula sahip oldukları görülmektedir. Fakat, daha fazla özel eğitim isteyen orta ve lise kısımlarında nüfusa oranlar gayr-i Müslimlerin çok daha fazla okula sahip oldukları ortaya çıkmaktadır²⁵. Bu farklılık resmi kayıtlara girmeyen okullar da göz önünde tutulduğunda çok daha büyük oranlara sahip olmaktadır. İlk kez 1970 yılında Yahya Akyüz tarafından ortaya çıkarılan, ve daha sonra Atilla Çetin tarafından da neşredilen bir belge yabancı okulların gelişiminin ne denli ürkütücü olduğunu ortaya koymaktadır. 1891-1902 yılları arasında Maarif Nazırlığı yapan Zühtü Paşa 1893 yılında Osmanlı Devleti'ndeki okullar hakkında bilgi verirken, Osmanlı Devleti'ndeki azınlık okullarının sayısını 4.547 adet olarak ve bunların 4.049 adedinin ruhsatsız ve yalnızca 498 tanesinin ruhsatlı olduğunu belirtmektedir²⁶. Nitekim, Devlet tarafından kontrol edilmesi nerede ise imkansız hale gelen bu okullar özellikle Ermeni ve Rum bağımsızlık hareketlerinin örgütlendiği en önemli merkezler oldular.

Gayr-i Müslimler bütün Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Yozgat'ta da kendi eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda okullara sahip bulunuyorlardı. Gayr-i Müslimler içinde özellikle Ermeni çocuklarının eğitim-öğretimleri çok iyi bir şekilde yapılmaktadır. 1861 yılında Yozgat'a gelen Fransız seyyah George Perrot, Yozgat bölgesinin en zengini dediği Hacı Ohannes'in çocukların eğitimine çok önem verdiğini, bu nedenle de okullara sürekli para yardımı yaptığını ifade etmektedir²⁷. Perrot'dan onbeş yıl sonra yani 1876'da Yozgat'a gelen Fred Burnaby de Ermenilerin eğitimleri konusunda benzer açıklamalar yaparak, Ermeni okullarının Türkiye şartlarının üzerinde eğitim aldıklarını ifade eder²⁸.

Şehre 1890 yılında gelen Vital Cuinet'in verdiği bilgiler ve istatistikler gerek Perrot'u ve gerekse Burnaby'yi doğrulamaktadır. Nüfusları Müslümanların ancak 1/6'i oranında olan Ermenilerin okul sayısı Müslümanların okul sayısının yarısı kadardır. Nüfus açısından değerlendirildiğinde Ermenilerin eğitime verdikleri önem ortaya çıkmaktadır. Cuinet'in eserinde şehirdeki eğitim kurumları, sayıları ve hangi cemaate ait oldukları şu şekilde tespit edilmiştir²⁹.

Tablo-6. Yozgat'taki Eğitim Kurumları (1890)

Cemaat Adı	Erkek Okulu	Kız Okulu	Öğrenci Sayısı
Müslüman	50	0	4.800
Greğ Ortodoks	6	0	550
Ermeni Gregor.	20	1	2.100
Ermeni Protestan	3	1	300
TOPLAM	79	2	7750

Tablo-6'da verilen rakamlar dikkate alındığında Ermenilere ait toplam 25 adet okul olduğu görülmektedir ki bu sayı içerisinde iki adet kız okulu da göze çarpmaktadır. 1893 Yozgat Ermeni ayaklanmalarında kadınların da rol alması Ermeni eğitim kurumlarının Ermeni milli kimliğinin oluşturulmasında oynadığı rolü göstermektedir³⁰.

1905-1908 devlet istatistiklerine göre Yozgat'taki özel eğitim kurumları yani gayr-i Müslimlere ait okulların sayısı şu şekilde idi.

Tablo-7. Yozgat'taki Gayr-i Müslim Okulları (1905-1908)

Okulun Derecesi	Rum			Ermeni			Protestan		
	E	K	KR	E	K	KR	E	K	KR
İbtidai	18	-	-	29	1	7	8	-	-
Rüşti	-	-	1	1	-	-	-	-	-
İdadi	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	18	-	1	30	1	7	8	-	-

Tablo-7'de görüldüğü üzere 1905 yılı verilerine göre Ermenilerin 38 tane okulları bulunmaktadır. 1890 yılında Cuinet'in Ermeniler için verdiği 25 okul sayısını doğru kabul eder isek, on beş yılda Ermeniler okullarının sayısını hemen he-

men %50 oranında artırmışlardır. Yani nerede ise her bir yıla bir adet okul düşmek üzere 15 yılda 13 okul yapmışlardır.

Tablo-7’de Rum cemaatine ait olarak görünen rüştiyenin yapım tarihi 1840 yılıdır. Ruhsatı Rum Metropoliti adına verilen okulun 127 erkek ve 143 kız öğrencisi vardır³¹.

Bu okullardan başka Yozgat’ta faaliyet gösteren bir adet Ermeni ve bir adet de Amerikan misyonelerine ait lise olduğu bilinmektedir. Muhtemelen bu Ermeni lisesi 1905 yılı öncesinde kapandığı için bu istatistikte gösterilmemiştir. 1898/1899 Maarif salnamesinde ruhsatının Baş Papaz Karabet Efendi’ye verildiği belirtilen bu özel Katolik Ermeni lisesinin 350 erkek öğrencisi bulunmaktadır³².

Yine kayıtlarda görülmeyen, fakat Yozgat’ta kurulduğu bilinen bir de Amerikan misyoner okulu vardır. Bu okulun kayıtlarda yer almaması da muhtemelen Zühtü Paşa’nın belirttiği ruhsatsız okullar içerisinde bulunmasındadır. Amerikan misyonelerine ait bu Protestan okulu, Yozgat’ta Protestanlığın yayılmasında önemli bir etken olmuştur. Yozgat’taki nüfus sayımlarında hiç Protestan bulunmaz iken, okulun faaliyetlerinden sonra 1914 sayımlarına göre 213 kişilik bir cemaat oluşmuştur³³. Bu Protestan okulunun kendi bünyesinde bir anaokulu, bir ilk okulu, bir kız okulu, bir yüksek okul ve buna bağlı olarak erkekler için bir de yatılı yurdu bulunmaktadır³⁴. Bu misyoner okulunun tanışma evi Ermeniler arasında çok meşhur olmuştur³⁵.

4. Sonuç

Değişik kaynaklardan elde edilen bilgilerle, 1873-1914 yılları arasında Yozgat’taki eğitim kurumlarına dair veriler ortaya konmuştur. Bu verilere göre, Yozgat şehrinin eğitim tarihine dair bazı somut bilgiler ortaya çıkmış olmaktadır. 1905-1908 verileri esas alındığında şehirdeki gayr-i Müslimlerin okul sayıları 65 adet iken Müslümanların 63 adettir. Gayr-i Müslimlere ait bu sayıya Ermeni Katolik Lisesi ile Amerikan Protestan Liseleri de dahil edildiğinde okul sayıları 67’ye 63 olmaktadır.

1914 sayımlarına göre Müslümanların nüfusu 77.187, gayr-i Müslimlerin toplam nüfusu ise 16.250 kişidir. Aradaki büyük nüfus farkına rağmen okullardaki kurumsallaşma ters orantılı bir şekilde gelişme göstermiştir. Bu gelişme Müslümanların eğitime verdikleri önemin yetersizliğini gösterirken, aynı zamanda gayr-i Müslimlerin de büyük bir özgürlük içerisinde kendi kurumlarını oluşturduklarını göstermektedir. Fakat, tebaasına kendi kurumlarını kurma özgürlüğü veren Osmanlı Devleti, bunları kontrol edebilme kuvvetini elinde bulunduramamıştır. Özellikle 1869 Maarif Nizamnamesi ile okulların özelleştirilmesinde sağlanan kolaylıklarla, her bir şehir Osmanlı Devleti bünyesini tehdit eden ve ihtilal merkezleri haline getirilen eğitim kurumları ile donatılmıştır. Yozgat şehri de bu gelişmelerin dışında kalmamış, Müslümanlardan daha iyi eğitim şartlarına sahip gayr-i Müslimler eği-

tilmelerinin bir sonucu olarak hem paraya hükmetmeyi kolayca öğrenmişler hem de bağımsızlıklarına giden yolu bu eğitim kurumlarında hazırlamışlardır.

Osmanlı eğitim tarihindeki bu süreç, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kendi payına önemli dersler çıkarmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nden beri kontrol edilemeyen ve milli varlığa karşı örgütlenen bu okullar Tevhid-i Tedrisat kanunu ile tek bir iradeye bağlanmış ve böylelikle yıkıcı faaliyetleri engellenmiştir.

Yozgat, 18. yüzyıldan itibaren şehirleşen ve gelişen yapısı ile bünyesinde barınan bütün unsurların eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelişme göstermiştir. İstatistiklerle ortaya çıkan çeşitlilik, küçük bir orta Anadolu şehrinde farklı din ve kültür unsurlarına sağlanan eğitim özgürlüğünün boyutlarını göstermesi açısından hem ilgi çekici, hem de eğitim kurumlarının şehirleşme sürecinde ne denli önemli bir etken olduğunun tespit edilmesi açısından kayda değerdir.

KAYNAKÇA

- 1299 Sene-i Hicriyesine Mahsus Ankara Vilayeti Salnamesidir*, Onuncu Defa, Ankara 1299.
- Akyüz, Yahya; *Türk Eğitim Tarihi-Başlangıçtan 1982'ye Kadar*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara 1982.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Yıldız Perakende-i Umumiye Evrakı; Dosya:28, Gömlek:77 (12 Cemazievvel 1311/21 Kasım 1893)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Yıldız Perakende-i Umumiye Evrakı; Dosya:3, Gömlek:60 (18 Haziran 1309/1893)
- Burnaby, Fred; *At Sirtında Anadolu*, Çeviren: Fatma Taşkent, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Cuinet, Vital; *La Turquie D'Asie*, I, Paris 1891.
- Çetin, Atilla; "Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 10-11, (Ayrıbasım), İstanbul 1983
- Ergin, Osman; *Türkiye Maarif Tarihi, I-II*, İstanbul 1977.
- Eryılmaz, Bilal; *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1990.
- Kapusuzoğlu, Burhaneddin; *Yozgat Medreseleri, Tekke ve Zaviyeleri*, Yozgat Belediyesi Kültür Yayını, Ankara 1999.

- Karaca, Taha Niyazi; “Yozgat Şehrinde Demografik Yapı”, IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003), Kayseri 2003.
- Kodaman, Bayram; *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1991.
- Ortaylı, İlber; *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı-1897*, (Hazırlayan: Tevfik Güran), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara 1997.
- Perrot, Geroge; *Souvenirs D'un Voyage En Asie Mineure*, Paris 1867.
- Sakin, Orhan; *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Yozgat Belediyesi Kültür Yayını, Ankara 2004.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1316 Sene-i Hicriyesine Mahsustur*, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1316.
- Stone, A.Frank; *Academies For Anatolia*, Cannecticut-London 1984.
- Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, (Hazırlayan:Mehmet Ö. Alkan), Ankara 2000.
- Tozlu, Necmettin; *Kültür Tarihimizde Yabancı Okullar*, Akçağ Yayını, Ankara 1991.
- Uluçay, M. Çağatay; *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2001.

DİPNOTLAR

- ¹ Burhanettin Kapusuzoğlu, *Yozgat Medreseleri, Tekke ve Zaviyeleri*, Ankara 1999, s.116-149.
- ² Kapusuzoğlu'nun çalışmasını esas alan diğer bir eser, Orhan Sakin,Bozok Sancağı ve Yozgat, Ankara 2004, s.154-156.
- ³ Taha Niyazi Karaca, "Yozgat Şehrinde Demografik Yapı", IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003), Kayseri 2003, s.307-321.
- ⁴ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1316 Sene-i Hicriyesine Mahsustur*, İstanbul 1316, s.868-869.
- ⁵ Geroge Perrot, *Souvenirs D'un Voyage En Asie Mineure*, Paris 1867, s.391.
- ⁶ Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie*, s.298-299.
- ⁷ 1299 Sene-i Hicriyesine Mahsus Ankara Vilayeti Salnamesidir, Onuncu Defa, Ankara 1299, s.185.
- ⁸ Okulların yaptırılış şekli için bkz. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1982, s.57.
- ⁹ *1316 Senesi Maarif Salnamesi*, s.864-867.
- ¹⁰ Hoşyar Kadın Efendi'nin hayatı için bkz. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001, s.121-123.
- ¹¹ *1316 Yılı Salnamesi*, s.868-869
- ¹² *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, (Hazırlayan:Mehmet Ö. Alkan), Ankara 2000, s.94
- ¹³ Usul-ı Cedit mektepleri için bkz. Akyüz, *Eğitim Tarihi*, s.142-144.
- ¹⁴ Sultan Abdülhamit dönemi eğitim politikaları için bkz. Akyüz, *Eğitim Tarihi*, s.147-167; Ayrıca diğer bir çalışma için bkz. Bayram Kodaman, *Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi*, Ankara 1991.
- ¹⁵ *1316 Senesi Maarif Salnamesi*, s.864-865.
- ¹⁶ BOA.Y.PRK.UM. D:28, G:77 (12 Cemazievvel 1311/21 Kasım 1893)
- ¹⁷ *1299 Yılı Ankara Salnamesi*, s. 185.
- ¹⁸ *Eğitim İstatistikleri*, s.128-129.
- ¹⁹ *Eğitim İstatistikleri*, s.29,43.
- ²⁰ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Altıncı Sene, 1321(1903-1904) Sene-i Hicriyesine Mahsustur*, İstanbul 1321. s.344
- ²¹ *Eğitim İstatistikleri*, s.68-69.
- ²² *Eğitim İstatistikleri*, s.225; Ermeni öğrencilerin sayılarının azlığı sayın Ortaylı'nın belirttiği bir nedene bağlı olmalıdır. Sultaniler açıldığında Osmanlı ve Avrupa'ya dönük bir eğitim verilmesi sebebi ile gayrimüslim din liderleri, cemaatin bu okullara öğrenci göndermelerini yasaklamışlardı. Her ne kadar daha sonraki dönemlerde bu kararlar yumşasa da Ermeni cemaatinin Osmanlı eğitim veren bu mektep yerine misyoner mekteplerini tercih ettiği görülmektedir. Sultanilerin açılması karşısında gayrimüslimlerin tepkisi için bkz. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1999, s.191.
- ²³ *Eğitim İstatistikleri*, s.128-129.
- ²⁴ *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı-1897*, (Hazırlayan: Tevfik Güran), Ankara 1997, s.98.
- ²⁵ Gayr-i Müslimlerin Osmanlı Devleti'ndeki eğitim durumları için şu çalışmalara bakılabilir. Akyüz, *Eğitim Tarihi*, s.118-121, 154-158; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde*

- Gayrimüslim Tebanın Yönetimi*, İstanbul 1990, s.175-183; Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi, I-II*, İstanbul 1977, s.725-815; Necmettin Tozlu, *Kültür Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara 1991.
- ²⁶ Zühtü Paşa'nın raporu için bkz. Akyüz, *Eğitim Tarihi*, s.155-156; Ayrıca bkz. Atilla Çetin, "Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, (Ayrıbasım), İstanbul 1983, s.192.
- ²⁷ Perrot, *Asie Mineure*, s.395.
- ²⁸ Fred Burnaby, *At Sirtında Anadolu*, Çeviren: Fatma Taşkent, İstanbul 1999, s.144.
- ²⁹ Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie*,I, Paris 1891, s. 298.
- ³⁰ 1893 ayaklanmasında tutuklanan Serpik adındaki kadın, Ankara İstinaf Mahkemesi tarafından yargılanmıştır. BOA. Y.PRK.BŞK. D:3, G:60 (18 Haziran 1309/1893)
- ³¹ *1316 Yılı Salnamesi*, s.866-867.
- ³² *1316 Yılı Salnamesi*, s.866-867.
- ³³ Kemal Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Pres, Wisconsin/London 1985, s.172-173.
- ³⁴ A. Frank Stone, *Academies For Anatolia*, Connecticut-London, s.94.
- ³⁵ Tozlu, *Yabancı Okullar*, s.321.